

ook meer gegoeden verpleegd werden, in beter conditie dan de grootere gestichten. Maar terwijl deze gaandeweg verbeterd werden, verouderden deze private bewaarplaatsen zoodanig, dat het meerendeel geheel moest worden opgeheven. In dat tijdvak was dus de concentratie der lijders, de kazerneering een besliste verbetering.

Intusschen zijn de tijden veranderd. De wenschelijkheid dubieuse naturen, grensgevallen, onder toezicht te stellen wordt met den dag grooter. Het gewone, groeiende gezin in elken stand kan zich in de tegenwoordige levensomstandigheden slechts met toenemende moeite met de verpleging van dergelijke patiënten belasten. Wanneer zij nuttigen arbeid kunnen verrichten, vinden zij daarvoor bij de toenemende organisatie met daaraan verbonden keuringen, pensioenverordeningen, enz. hoe langer hoe minder gelegenheid. In overeenstemming met dit veranderde ziekenmateriaal gevoelt men allereuwe behoefte aan buitengestichten, waar vooral de mannen zich met landbouw kunnen bezighouden en nog wel productieven arbeid zij het in geringe mate kunnen verrichten. Voor velen is de kazerneering niet beslist noodzakelijk en zoo brengen al deze omstandigheden steeds weer de vraag of gezinsverpleging niet te verkrijgen zou zijn op den voorgrond.

Bij welke gezinnen zal men echter de „*aisance relative*” moeten zoeken? Bij de oprichting van de Fransche kolonie heeft men een soort symbiose van psychisch en oeconomisch invaliden tot stand gebracht. Men koos het plaatsje Dun, omdat door achteruitgang der voornaamste bronnen van inkomsten, wijnbouw en ijzerindustrie, de bevolking was gedaald van 6500 tot 4200, terwijl de prijs der gewone voedingsmiddelen door gelijkgebleven productie goedkoop was geworden. Eenige honderdtallen krankzinnige vrouwen, zorgvuldig uitgekozen, zijn daar met succes gehuisvest. Bij ons te lande ligt het ook in de bedoeling gaandeweg een proef met de gezinsverpleging te nemen te Grave, nabij het nieuwe Rijksgesticht, een plaatsje, dat in soortgelijke condities verkeert.

Zou men elders die symbiose niet kunnen beproeven van psychisch invaliden met lichamelijk invaliden, de eveneens in toenemende getale te verwachten categoriën van rentetrekkingen, gepensioneerden, die aan den eisch eener relatieve welgesteldheid voldoen en hier een gunstig veld kunnen vinden voor den nog beschikbaren tijd en werkkraft?

DEKNATEL.

PARTICULIERE CORRESPONDENTIE.

SCHOOLHYGIËNE TE ANTWERPEN.

Er is ook bij ons in navolging van het buitenland gevraagd om „schoolartsen”, zoowel door hygiënisten als door paedagogen. Er zijn ook hier, evenals elders, stemmen opgegaan, om tegen hen te waarschuwen. Er was

een commissie uit de Ned. Maatschappij tot bevordering der eneeskunst, die rapporteerde, dat het hygiënisch toezicht op onze scholen verbetering behoeft, en er is nog een tweede commissie van het Congres voor openbare gezondheidsregeling sedert jaren aan het zoeken, *hoe* de hygiëne in de scholen het best zal worden bevorderd. De eerste sprak zich in beginsel onbewimpeld uit voor goed gesalarieerde, speciale schoolartsen, maar geloofde zelf niet aan de spoedige vervulling van haar wensch, de laatste durfde daarmede slechts zijdelings voor den dag komen.

In onderwijzerskringen kwam er hier en daar zooveel belangstelling voor schoolhygiëne, dat artsen werden uitgenoodigd cursussen te geven; ofschoon men zich geen examen in dit vak door de medici wilde laten opdringen, was men wel geneigd naar hun voorlichting en raad te luisteren. Enkele plaatsen zijn begonnen het hygiënisch toezicht op de scholen aan bepaalde praktizeerende geneeskundigen op te dragen, elders is het aantal artsen in de commissies van toezicht versterkt. Het valt niet te ontkennen, dat er sedert 1894, toen collega BLOK de aandacht op de zaak vestigde, meer belangstelling in ons land is gekomen. Doch terwijl men hier bijna algemeen, gelijk de commissie van het Congres, nog eens eerst de quaestie van alle kanten wensch te bekijken, gaat men in het buitenland voort, haar practisch op te lossen. Een voordeel voor ons bedachtzamen is, dat wij thans in de gelegenheid zijn, van de ervaringen en fouten der meer vooruitstrevenden te profiteeren.

Als men ervaren heeft, wat men zich bij ons al van de taak en den werkring van schoolartsen heeft voorgesteld, als men verder heeft gelezen, wat er in de verschillende landen thans zoo al van hen wordt verlangd, of in de toekomst mogelijk zal worden verlangd, en men gaat dat alles samenvoegen, dan krijgt men vrij wel een medisch factotum in de school. Juist omdat het dikwijls niet gemakkelijk is, zijn soms ietwat vage of overdreven wenschen op schoolhygiënisch gebied in uitvoerbare vorm aan te geven, is de toekomstige, ideale schoolarts de man, die ze in vervulling moet brengen. En omgekeerd, wanneer er van sommige zijde misschien te recht wordt gewaarschuwd tegen een nieuwen machthebbenden superieur in de school, die het onderwijs en den onderwijzer in naam der hygiëne aan banden zal leggen, is de schoolarts de man, die reeds bij voorbaat wordt zwart gemaakt. Het is dan ook m. i. een vechten in den blinde, wanneer men alleen strijdt onder de leus: vóór of tegen schoolartsen, en vruchtbaarder is het na te gaan, wat hier en daar door schoolartsen wordt gedaan en bereikt en dan te vragen, is dat ook bij ons wenschelijk of mogelijk. Leerzaam is vooral om te zien, hoe de hygiënische schooldienst op sommige plaatsen, waar hij korter of langer tijd geleden was ingesteld, zich de laatste jaren heeft ontwikkeld, hoe er behoeften zijn ontstaan, wier vervulling noodig blijkt, hoe van andere maatregelen weinig nut of effect wordt gezien. Bij onderlinge vergelijking is natuurlijk noodig, dat men ook op de hoogte is van de plaatselijke behoeften en eigenaardigheden der stad, waar een zekere regeling van kracht is, en dat men de laatste niet alleen op papier, maar ook in de toepassing leert kennen. Het gemakkelijkst is het daarom, steden te nemen, die men kent, en waar de toestanden en verhoudingen met de onze te ver-

gelijken zijn. Wat voor Londen of Parijs nuttig, wenschelijk en uitvoerbaar is, is het daarom niet voor Amsterdam of Utrecht.

Collega MOURON heeft indertijd (*Tijdschrift* 1899, Deel II, blz. 420) uitvoerig medegedeeld, hoe de regeling der schoolartsen te Wiesbaden is gemaakt en hoe zij in de eerste jaren is uitgevoerd; intusschen zijn reeds weder twee nieuwe jaarverslagen verschenen. Zij dient als voorbeeld voor de reglementen, die in verschillende Pruisische steden van middelbare grootte thans zijn ingevoerd. Eerst na eenige jaren zal men omtrent de resultaten, verkregen met deze opvatting van den schoolarts, zich een voldoende denkbeeld kunnen vormen. Afgezien van de geregelde contrôle over den hygiënischen toestand van het schoolgebouw en de voortdurende gedachtenwisseling, die er tusschen medici en onderwijzers kan plaats hebben over allerlei hygiënische zaken in den ruimsten zin, is het systematisch, periodiek onderzoek naar bepaalde ziekten en afwijkingen bij de schoolkinderen afzonderlijk en het ter behandeling wegzenden van de ziek bevundene, de hoofdtrek van het stelsel. Over eenige jaren zal men uitgebreide statistieken hebben over de frequentie van acute en chronische schoolziekten en het toe- of afnemen daarvan. Bovendien komen de kinderen bij hun huisdokter of bij de specialisten veel vroeger in behandeling dan anders het geval zou zijn geweest. Het is echter de vraag, of deze eenigszins militaire toepassing der schoolhygiëne, hoe nuttig en verdedigbaar ook, in ons land, waar zelfs de indirecte vaccinatie-dwang en de leerplicht zooveel tegenkanting ondervinden, grooten bijval zou oogsten en zelfs met behulp der politie, zooals te Wiesbaden, even consequent zou zijn door te voeren als bijv. gezondheidsmaatregelen in het leger. Ook is het de vraag, of de school in ons land thans in de eerste plaats behoefte heeft aan het groote cijfermateriaal, dat bij eenigen sleur wel eens het voornaamste resultaat van een vrij kostbare organisatie kon blijken te zijn. Daarenboven is het schoolkind er niet mede gebaat, dat zijn gebreken alleen worden genoteerd, maar deze moeten ook worden voorkomen en genezen. En dit laatste zal men bij ons, evenmin als in Pruisen, voorloopig nog wel niet aan den schoolarts willen opdragen. Blijft hij daarentegen in plaats van geneesheer meer zuiver hygiënist, dan zal hij zijn aandacht vooral aan de schoolkinderen gezamenlijk wijden en maatregelen voorstellen, die een geheele klasse ten goede komen, al zal hij voor het oplossen van vraagstukken ook dikwijls individuen afzonderlijk moeten nagaan in hun doen en laten. Maar juist bij het Pruisische stelsel wordt uitdrukkelijk vermeld, dat de bezoeken van den schoolarts in de klasse liefst zoo kort mogelijk moeten duren, om geen stoornis te veroorzaken en den onderwijzer op zijn terrein zooveel mogelijk heer en meester te laten blijven.

Hoeveel ik ook voor het laatste argument gevoel en hoeveel voordeel ik overigens zie in de eendrachtige samenwerking van schoolhygiënist en onderwijzer bij de toepassing der z.g. „schoolhygiëne van het onderwijs”, wat men beter paedologie noemt, toch meen ik, dat de eerste de man is, van wien de drijvende kracht moet uitgaan en dat hij niet zooveel mogelijk uit het schoollokaal moet worden geweerd, maar er juist moet worden binnen gelaten. In het algemeen toch mag en kan niet van den onderwijzer worden verwacht, dat hij dikwijls moeilijke, hygiënische vraagstukken gedurende

het onderwijs nader tot hun oplossing brengt; daarvoor is ongestoorde waarneming dikwijls een eerste vereischte. De z. g. proefnemingen met steilschrift, die in vorige jaren op groote schaal door verschillende onderwijzers in ons land zijn gedaan, hebben mij den indruk gegeven, dat de meesten hunner geen voorstelling hebben van de voorwaarden, die vervuld moeten zijn, om een oordeel over een proefneming mogelijk te maken. Met grooter waarschijnlijkheid zal men die vinden bij hen, die zich met de onderzoekingsmethoden der natuurwetenschappen vertrouwd hebben gemaakt. Zelfs de toepassing van de eerste regels der gezondheidsleer in de school valt velen onderwijzers dikwijls reeds moeilijk genoeg.

Deze beschouwingen vooraf werden mij in de pen gegeven na hetgeen Prof. STRAUB en ik te Antwerpen op het gebied der schoolhygiëne onder welwillende leiding van Prof. SCHUYTEN mochten zien. Verder wil ik even opmerken, dat ik de regeling aldaar niet bepaald wil aanhalen als een model voor ons, maar als voorbeeld, hoe men de zaak met succes op een andere wijze kan aanvatten, dan in Pruisen is gedaan. Misschien strookt zij ook meer met Nederlandsche opvattingen.

Te Antwerpen is thans de schepen, die aan het hoofd van de stedelijke onderwijszaken staat, Dr. v. DESGUIN, een medicus, die veel gevoelt voor schoolhygiëne. Aan hem is het te danken, dat de oplossing van het vraagstuk aldaar zoo geleidelijk plaats heeft. Reeds in 1878 werd het gezondheids- en geneeskundig opzicht der gemeentescholen door hem ingesteld en in 1882 gereguleerd.

Van gemeentewege ontvangen thans onderwijs circa 20.000 kinderen, verdeeld over 22 jongens- 18 meisjesscholen en 15 „kindertuinen” van verschillende grootte. De nieuwe lagere volksscholen worden tegenwoordig ingericht voor circa 600 kinderen, verdeeld over 12 klassen. De grootte en inrichting der lokalen komen ongeveer overeen met die, welke men te Amsterdam vindt in de nieuwere scholen; het maximum aantal leerlingen eener klasse is wat grooter. De ligging en verdeling der lokalen in de school is echter een andere. Men bestemt er blijkbaar grooter terreinen voor, zoodat de lokalen meer naast en minder boven elkaar behoeven te worden gebouwd en wel rondom een vierkante speelplaats, die daardoor zeer beschut is en zooveel ruimte biedt — n.l. 850 M² —, dat zij alle 600 leerlingen tegelijk kan bevatten. Wat niet van alle speelplaatsen bij scholen in ons land kan worden gezegd, er wordt ook druk gebruik van gemaakt in het midden van de schooltijden. Een gedeelte er van is overdekt met het oog op minder gunstig weer.

In de schoollokalen zijn verlichting, verwarming, ventilatie en het schoolmeubilair voldoende; zij geven mij geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Wel trof ons bij het bezoek, dat voor aanschouwelijke hulpmiddelen bij het onderwijs zeer veel zorg is gedragen. Zoo vonden wij een groote verzameling grondstoffen, als allerlei soorten hout, metalen, steen en leer in natura, verder waren, voor het dagelijksch leven van belang, als brandstoffen en papier in verschillende qualiteit 1). Dit, om aan te toonen, dat het on-

1) Deze collectie is in den handel onder den naam Musée industriel scolaire, par C. DORANGEON, Parijs, Delagrave.

derwijs zich in practische richting beweegt en aan het voorstellingsvermogen der leerlingen wordt tegemoet gekomen. Zoo troffen wij er ook verschillende platen aan, die men bij ons in de kookscholen vindt, zooals de vleeschhouwerijplaat.

Iedere school heeft een gymnastieklokaal, waar elk kind per week twee uren gymnastiekonderwijs ontvangt. De schepen, Dr. DESGUIN, heeft thans het plan, om een inrichting voor stortbaden te maken voor elke groep van vier scholen, zoodat ieder leerling eens per week een bad kan krijgen. Het maken van deze badinrichtingen zal de stad 50.000 francs kosten. Reeds nu baden in den zomer de jongens onder leiding van een onderwijzer eens per week in een zwembassin. Op de kosteloze scholen wordt van particuliere zijde aan sommige leerlingen „schoolsoep” gegeven; op één school van 650 leerlingen bijv. bedroeg dit getal verleden jaar 21. Eveneens worden aan sommigen kleeren verstrekt. Deze liefdadigheid wordt door het stedelijk bestuur ruim gesteund.

„De gezondheids- en geneeskundige dienst van de scholen der stad Antwerpen is toevertrouwd aan zes geneesheeren-opzichters, tusschen welke „de dienst zal verdeeld worden door de zorgen van het Schepen-college”, luidt Art. 1 van het reglement betreffende den hygiënischen schooldienst. Elk dezer heeren bezoekt alle klassen der hem toevertrouwde scholen éénmaal per week, doch niet op een bepaalden dag; in tijden van epidemieën vaker. Bij deze periodieke bezoeken let hij in de eerste plaats op den hygiënischen toestand van het gebouw en speciaal op den toestand, waarin de lokalen zich tijdens het onderwijs bevinden, bijv. wat betreft verlichting, verwarming en ventilatie. Indien hij gebreken of verzuimen ontdekt, brengt hij deze onder de aandacht van het schoolhoofd. Hetzelfde doet hij, wanneer hem bij het onderwijs iets treft, dat strijdt met de regelen der gezondheidsleer. Verder wijdt hij zijn aandacht aan leerlingen, die ziek schijnen, wonden hebben, huiduitslag vertoonen of wier aanwezigheid in de school om een andere reden minder gewenscht is. Hij adviseert het hoofd den ouders daarvan kennis te geven. Is een besmettelijke ziekte geconstateerd, dan mag de leerling niet terugkomen, dan voorzien van een getuigschrift, waarin de behandelende medicus, meestal de stads-armendokter, verklaart, dat de ziekte genezen is. Om spoedig die leerlingen te herkennen, welke een infectie-ziekte onder de leden hebben, worden de onderwijzers door den geneesheer-opzichter op de eerste symptomen opmerkzaam gemaakt, bijv. door speciale voordrachten. In gevallen van dreigende epidemie kan hij de school geheel of gedeeltelijk sluiten, zooals wegens kinkhoest. Van deze werkzaamheden wordt telkens bij zijn bezoek aantekening gehouden en maandelijks aan het schepencollege gerapporteerd.

Verder onderwerpt hij op de kosteloze scholen de leerlingen, waar hij praedispositie voor chronische ziekten waarneemt, aan een prophylactische behandeling in de school. Zoo schrijft hij bijv. een groote hoeveelheid sirupus jodeti ferrosi of andere geneesmiddelen voor en belast de onderwijzers der klasse met de toediening daarvan volgens zijn aanwijzing. Deze maatregel kost de stad jaarlijks circa 4000 francs. Omtrent de resultaten van deze behandeling bij elk kind levert hij nog een afzonderlijk driemaandelijksch rapport bij het schepencollege in.

Ook rust op hem de plicht alle leerlingen, die voor het eerst de kostelooze scholen bezoeken, te zien en in te schrijven in het gezondheidsregister. Zoo noodig onderzoekt hij een kind nauwkeurig in de spreekkamer van het hoofd der school. In het register worden o. a. vermeld de algemeene indruk, dien het kind maakt, en bijzondere afwijkingen, die worden opgemerkt bijv. aan de oogen. Indien het later een besmettelijke ziekte krijgt, wordt daarvan eveneens in het register aanteekening gehouden. Ook wordt daarin later genoteerd de uitslag van de revaccinatie, die door hem wordt verricht bij alle kinderen der kostelooze scholen, welke den leeftijd van 10 jaren hebben bereikt. Evenals bij ons wordt reeds bij de inschrijving der leerlingen een bewijs verlangd, dat zij gevaccineerd zijn.

Men ziet, dat dezen Antwerpschen schoolarts verschillende belangrijke functies zijn opgedragen. Hij geniet daarvoor een bezoldiging van 1500 tot 2000 francs. Hij moet wekelijks bezoeken minstens 5 à 6 groote scholen, waarin circa 3500 leerlingen aan zijn toezicht zijn onderworpen. De administratieve bezigheden, zooals het opmaken der rapporten, worden hem echter gemakkelijk gemaakt door het invullen van formulieren, waarbij hij door het hoofd wordt geholpen. Wij woonden juist het bezoek van den arts aan een school bij en kregen niet den indruk, dat deze onder zijn bezigheden gebukt ging. Groote uitvoerigheid bij het invullen van het gezondheidsregister wordt niet van hem verlangd, een eenigszins uitgebreid systematisch onderzoek, waarbij omtrent verschillende lichaamsdeelen iets wordt genoteerd, geschiedt in den regel niet en een herhaling van het onderzoek bijv. van de oogen heeft slechts plaats, wanneer het kind bijzonder de aandacht heeft getrokken van den onderwijzer of den arts. Bij het doorlezen van het reglement krijgt men den indruk, dat het weren van besmettelijke ziekten uit de school en de verstandige toepassing der algemeene gezondheidsregelen de hoofdtaak is van den schoolarts, terwijl aan de individuen afzonderlijk alleen dan bijzondere aandacht wordt gewijd, wanneer het gebleken is, dat er iets aan hapert. Het is hier minder de quaestie, chronische ziekten of afwijkingen op te sporen door een systematisch onderzoek, zooals te Wiesbaden, en hun menigvuldigheid, toe- of afname in de verschillende schooljaren na te gaan. Voor de statistiek der chronische schoolziekten heeft het materiaal door deze schoolartsen verzameld, m.i. dan ook geen groote waarde. Doch voor de onderwijzers zijn zij goede adviseurs, die voortdurend kunnen worden geraadpleegd. Aangezien de schoolgebouwen in uitstekenden staat verkeerden en de artsen dikwijls in de gelegenheid zijn, om te controleren, of hun wenken worden opgevolgd, zal hun werkzaamheid zich meer bijzonder bepalen tot de hygiëne van het schoolkind. In dit onderdeel kunnen zij zonder te veel administratieven en statistischen arbeid zeer nuttig werkzaam zijn, daar zij niet alleen krachtig kunnen aandringen op geneeskundige behandeling in geval van acute of chronische ziekten, maar vooral omdat zij prophylactisch zooveel kunnen doen en als hygiënisten en als artsen. Aan ieder is binnen zekere grenzen groote vrijheid van handelen gelaten. Niet beperkt door vele reglementaire voorschriften heeft de schoolarts gelegenheid zijn werkkraft te ontwikkelen in die richting, welke hem het best bevalt; aan den anderen kant bestaat echter het gevaar, dat in een

zekeren sleur een minimum van arbeid wordt verricht. Toch stroekt m. i. deze opvatting, om den arts de grootste mogelijke vrijheid te laten in de vervulling van zijn taak, het meest met onzen Nederlandschen aard.

Waar het eindelijk geldt, de z. g. hygiëne van het onderwijs te bevorderen, waar algemeene regelen moeten worden vastgesteld, volgens welke een klasse onderwijs zal ontvangen, zal de invloed der zes geneesheeren-opzichters zeker minder groot kunnen zijn. Voor de studie en de oplossing der groote opvoedkundige en physiologische vraagstukken, welke daarbij aan de orde komen, zijn dikwijls meer tijdroovende waarnemingen noodig dan de schoolarts, die bovendien praktizeerend geneesheer is, bij zijn relatief korte bezoeken aan de klasse kan verrichten. Doch de zorg voor dit belangrijk onderdeel der schoolhygiëne, dat juist in de laatste jaren zooveel pennen in beweging brengt, is te Antwerpen aan een paar afzonderlijke oogen toevertrouwd.

Het is niet de medicus, maar de natuuronderzoeker, tegelijk docent en paedagoog, aan wien van stadswege thans is opgedragen, in de eerste plaats om studie te maken van het normale en abnormale schoolkind en vervolgens die maatregelen te beramen, welke het onderwijs uit een opvoedkundig en hygiënisch oogpunt ten goede komen. Hij is de man der vrije studie, maar tevens de wetenschappelijke paedagoog, die de richting aangeeft, waarin het onderwijs zich zal bewegen. Hij gaat den ontwikkelingsgang na van het kind gedurende de schooljaren, zoowel physisch als psychisch, spoort de wetten op, volgens welke die plaats heeft, en de factoren, welke daarop van invloed zijn; bij de vaststelling van het leerplan tracht hij rekening te doen houden met de resultaten, die de wetenschap heeft opgeleverd. Hij neemt kennis van alle vragen die zich bijv. bij het schrijven uit een physiologisch oogpunt voordoen, maar tevens heeft, hij voor de praktijk op grond van argumenten aan te geven, of bij het schrijfonderwijs het steilschrift of het schuinschrift de voorkeur verdient. Hij decreeteert niet, maar met zijn meening wordt door den Schepen van onderwijs ernstig rekening gehouden bij het voorschrift, dat aan de hoofden der scholen wordt gegeven. Juist de proef met het steilschrift is te Antwerpen thans voorbereid en zal waarschijnlijk onder zijn contrôle binnen kort systematisch worden uitgevoerd. Wanneer de leiding van het onderzoek in één goede hand is, mag men daarvan meer verwachten dan bij ons mogelijk was.

De man, wien deze vrije werkring door het vrijgeveige Antwerpsche stadsbestuur werd toevertrouwd, is Prof. Dr. M. C. SCHUYTEN, chemicus wat betreft zijn opleiding en zijn werkzaamheid als docent aan de nieuwe universiteit te Brussel. Het grootste gedeelte van zijn tijd kan hij besteden aan den paedologischen schooldienst te Antwerpen, waarvan hij het hoofd is. Zijn verhouding tot de onderwijzers en de schoolartsen is vriendschappelijk; hij staat niet boven, maar naast hen; zijn werkring en de hunne zijn gescheiden, maar samenwerking is mogelijk en hij is evenals zij verantwoordelijk aan den Schepen van onderwijs. Hij bezoekt de scholen, waar hij wil komen, wanneer het hem goed dunkt en maakt er zijn observaties. De gegevens, die hij verzamelt, verwerkt hij met behulp van een secretaresse in zijn ureau, thans nog gevestigd in een der scholen. Dit draagt den naam van

paedologisch laboratorium, maar ziet er uit als een studeerkamer, te meer daar een uitgebreide verzameling periodieke werken, die in verschillende landen verschijnen op het gebied van opvoedkunde, zielkunde en schoolhygiëne de voornaamste hulpmiddelen zijn. Toch ziet men ook eenige toestelletjes, die voor het bepalen van verschillende maten noodig zijn, zooals BROCA's meettoestel, dynamometers, aesthesiometers, enz.

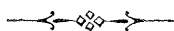
Maar de paedoloog, die hier resideert is ook chemicus en heeft zich in het sousterrein een werkelijk laboratorium ingericht met chemicaliën, maatglazen, gasbranders en thermometers. Hij kan de waarnemingen, die hij wil verrichten, zeer uitbreiden of degelijk voorbereiden, door gebruik te maken van methoden, waarbij physische en chemische hulpmiddelen noodzakelijk zijn, gelijk in het physiologisch laboratorium dagelijks het geval is. Zuivere chemische bepalingen, zooals voorkomen bij het onderzoek naar het koolzuurgehalte der lucht in schoollokalen, kunnen hier ook plaats vinden.

Van zijn laboratorium uit voert Prof. SCHUYTEN briefwisseling met allen, die zich op het gebied der schoolhygiëne bewegen, in de eerste plaats met de vaste buitenlandsche correspondenten, door het gemeentebestuur benoemd, als Dr. BINET te Parijs, Dr. BÜRGERSTEIN te Weenen, Prof. EBBINGHAUS te Breslau en Dr. SCHMID-MONNARD te Halle, wel bekende namen. Hij geeft er adviezen en inlichtingen, wanneer schoolartsen of onderwijzers hem die vragen, hij stelt de werken der bibliotheek ter hunner beschikking en hij bewerkt er het stedelijk paedologisch jaarboek, dat behalve de resultaten van zijn waarnemingen een beredeneerde bibliographie bevat op het gebied der schoolhygiëne, in den ruimsten zin genomen.

Zoo dringt de laatste te Antwerpen gemakkelijk door tot allen, wier streven het is, haar te bevorderen en haar toepassingen te helpen uitvoeren in het belang van de schoolkinderen.

Een groot voordeel van dit stelsel schijnt mij de verdeeling van arbeid tusschen den wetenschappelijken paedoloog, ten tweede de eigenlijke schoolartsen, die als practici ziekten hebben te constateeren en als hygiënisten hebben te waken voor de gezondheid der individuen, en ten derde de onderwijzers, die met de dagelijksche zorg en waarneming der kinderen zijn belast en wier belangstelling voor de hygiëne voortdurend wordt opgewekt.

J. M. BAART DE LA FAILLE.

INGEZONDEN.

Aan Dr. HAENTJENS, arts te Putten.

Geachte Collega!

Reeds meermalen hebt Gij in referaten de beteekenis van de hooge berglucht of van andere klimaten voor de behandeling der longtuberculose ontkend met een beslistheid, die bij U groote kennis zou doen veronderstellen van climatotherapie. Voor uwe meening heb ik eerbied, al vermoed ik, dat uwe